

SZAKOLCZAY LAJOS

*Szagrális természet**Gadányi Jenő grafikai az Írószövetség Klubjában*

z ötven éve halott Gadányi Jenő – kéretik a művészettörténet és -kritika aluszékonyainak fölébredni! – a modern magyar művészet egyik legjelesebb alkotója. Amikor a művészeti életből kiűzetett, megfosztották az Iparművészeti Főiskolán vállalt tanári állásától, csak látszólag vonult vissza a katedrától. A magány csöndjét terítette magára – a *békásmegyeri* (1946–1953) volt élete talán legtermékenyebb korszaka –, s közben a csillagokat megtanította beszélni.

Ha a föld és az ég – valóságunk keserve és az üdvözülés – valamiképp összetartozik, akkor ez a *testvériesülés* az ő művészetére fokozottabban érvényes. A való mögé látva az ártatlanság őskorát, vagyis a paradicsomi állapotot idézi meg grafikáin. A *kert* (églombozatú fáival, életelixírként nyüzsgő fűkatedrálisaival) nála is bibliai szimbólum, a Boldogok Szigete avagy a Mennyei Jeruzsálem beépítetlen telke. Ahová a kalandozásra született *lélek* – alkotásunk motorja – nemcsak fölüdülni jár, hanem erőmerítés céljából is. Nem feledvén a bármikor ránk zúduló vihar – ekkor katartikus az *én-kivallás* – drámai fordulatait sem.

Gadányi organikus építkezése attól lebilincselő, hogy nála az ember és a természet nem külön egység, hanem az ihlet áldotta kozmosz, a szemérmesen magáénak vallott *érzelem-táj* ugyan azon értékű tagja. A tusrajz biztos kézzel húzott vonala (*Krisztusfej* – 1955; */Szűz/Anyá, gyermekével* – 1956, XI) és a csaknem kiismerhetetlen mélységű „foltháló” (*Komor táj* – 1950; *Átírt táj V* – 1957) ugyanannak az érzésvilágnak a kivetítője.

A reneszánsz álmodott magának, csak nem absztrakt módon, olyan *fénytelepet*, amelynek fókusza, az *arc* istenember jellegét hangsúlyozva, az oltáron túlit is megvilágította. Gadányi Jenő természetbe kivetített lámpása a néha nőalakkal tűzdelt buja táj kavargó elevenségét, a zárt formájú, kontúrokon belüli rügyfakadást – bokrok föltámadását, fák bagzó virágzását, a krisztustövös pitypanggá való átszellemülését – sugározza.

A szépséges, ám a tisztás kazamatáit is megmutató alakzatok – lásd a levelek erezetére ráülő sötétséget – egyszerre érzéshullámok, a konstruktív érhálót *átjáró* organikus teremtmények megszabályozói s egyúttal valaminő újratereztető határtalanság *kürtösei*. Az egyikre a vegyes technikájú *Házak, fák* (1947), a másokra az 1958 táján készült *Virágok* (papír, olaj) a példa. Ebben az izmusokon inneni és túli, jobbra az absztrakthoz vonzódo természetélménnyel az *én-felszabadítást* kitüntető menetelésben nem a csizmák robaja hangzik, sokkal inkább a melankólia szárnyára engedett suhanás.

Köszöntjük a 70 éves Szakolczay Lajost!

A teremtő képzelet hol a motívumok foltszerűen egymásba kapcsolódó hálózatában nyugszik meg (*Festői táj* – 1955), hol a szinte életfává növekvő *Kék növények* (1947) kontúros szárainak, leveleinek, szirmainak vertikális – fölfelé törekvő – táncában. A mitologikus emlékezet és a karakteres – főképp a bibliai jelképekre utaló – hiedelemvilág ugyan nincs elfojtva, ám Gadányi kísérletező kedvvel bátran állít egymás mellé időben távoli, a görög archaizmustól (*Fekete nőakt, lepellel* – 1952, tusrajz) a picassói nonfiguratív bábumejelenítésig húzódó (*Absztrakt táj* – 1952, vegyes technika) ábrázolási módozatokat.

Ezt a „görög szellemű”, ember beragyogta, de az égi rónák felé is terjeszkedő világot nem a művészettörténet szorgosai mutatták be a legérzékenyebben, hanem az a szentendrei modern festő, Deim Pál, aki Vajda Lajos és Barsay Jenő mellett Gadányi Jenőt is mesterének tudja. Mivel nyugózta le Gadányi? Avval, hogy az előd „a »lentet« és a »fentet« egyaránt tiszteli. Az élet teljes burjánzása, lüktetése, misztikája fogja meg. Kutatja külső-belső ritmusukat, szerkezetüket. Folytatja a teremtés biológiai folyamatát. Az élet dolgaitól nem retteg, félelmetes torzképeket nem fest. Képeit a szépség, a biológiai öröm hatja át transzcendens belső fényléssel. Nála az istenek a földön járnak, de istenek.”

Deim Pál Gadányi-jellemzésében az egész életmű került terítékre, de szavai a grafikusra ugyancsak érvényesek. A kis kamarakiállítás grafikáit szemlélve is tapasztalni, hogy a nyugtalanság nem gátja a *szintéziskereső* otthoniasságnak. Sőt lendítője. A ház, vagyis a falak börtönzártságából kilépve a kert (úgy is mint érzéstömeg, úgy is mint *szabadabb légzésre* sarkalló „fix pont”) szinte bennünk folytatódik. A vegetáció sokszínűségével a tér egyszer csak megnyílik – annak ellenére, hogy a Gadányi-grafikák esetében a tér csak illúzió –, s (a tágítás reményében?) ég és föld ugyanakkor a *kozmosz éhségnek* (valaminő elemi erejű *ábítatnak*) lesz kifejezője, amely a fű-fa-bokor (a felhőnyi levél és a Nap-Hold közötti váltást elszenvedő kis kacs) természeti szerepe iránt megnyilvánul.

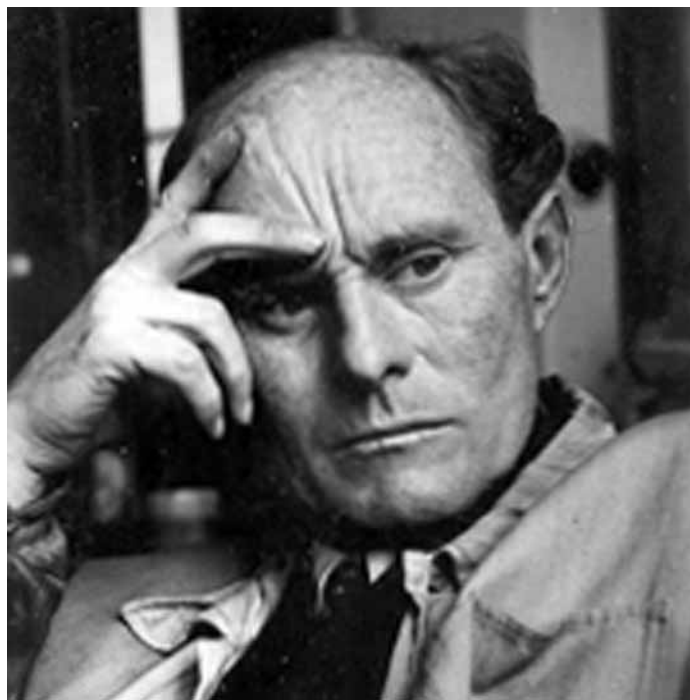
Ha a sarjadásban is már egy kissé ott van – pedig még kék, zöld a fák *égkoronája* – az elmúlás előszele: a hars fű mellett az irgalom, hogyne járná át ez a – sosem rajzi! – bizonytalanság az *áradó, lüktető*, gátat semmiben sem ismerő organikus terjeszkedést. Az 1951-es keltezésű *Fák* (ceruzarajz) halálmenete azért nyomasztó – az értékétől megfosztott természet a társadalomból kivetett, elűzött, meggyalázott ember szimbóluma –, mert éreztetni engedi, hogy a természeti tünemény, a bensőbe menekített érzések-fájdalmak-örömök „tömbkavalkádja” (*Fák, kerítéssel* – 1950, papír, olaj) bármikor megbontathatik.

A *Vegetáció* című, vegyes technikával készült (akvarell, tus, ceruza) sorozat színlécei, árnyékbokrai, határozott kontúrú foltjai (1955–1959) természetesen nonfiguratív látomások – egy képzelt, talán csak a bensőben megvalósult Édenről. Mint ahogyan az *Átírt táj* megannyi lapja is, nyüzsgő létkozmoszával, azt tanúsítja, hogy az anyagi javaitól megfosztott ember, esetünkben a művész, miként gyónhat lelkét könnyítendő az oltalomnak sem utolsó természet imázsamolyán. Ebből következően a Gadányi-grafika mindenkor *confiteor* is.

Egy kimagasló életművet magáénak mondható mester esetében talán fölösleges is a technikai virtuozitást emlegetni – a szakrális természet fölkentje az egyvonalas rajztól a legbonyolultabb szerkezetű motívumhálóig mindenben otthon van –, de az er-

kölcsi irányultság, a kozmikus én *törvénykönyve* nem hagyható figyelmen kívül. Az *Így imádkozom én* (1955 körül, papír, olaj) megfeszített Krisztusa a munka – a festés, az önmegvalósításban leledző megtisztulás – mellett tesz hitet. Az 1956-os magyar forradalmat sirató s egyúttal a kiséddel akarva-akaratlan tisztább jövőt sejtető (*Szűz*)*Any*a, *gyermekével* pedig olyan mementó, amelynek tudatosítására csupán az képes, aki az ethoszba vetette horgonyát.

Gadányi Jenő, a föld szorgosa, az ég meghallója, ilyen művész volt.

Gadányi Jenő műtermében 1946 körül – archív fotó

GADÁNYI JENŐ (1896–1960).

SZAROLCZAY LAJOS (1941) irodalomtörténész, művészeti író. A *Kortárs* folyóirat volt szerkesztője. Legutóbbi műve: *Párbeszédék és perbeszédék* (2010).